

dossier DOS-CENTS ANYS DEL MITE DELS SETGES DE GIRONA

La memòria dels setges de Girona als segles XIX i XX

STÉPHANE MICHONNEAU > TEXT

En un article aparegut el 1994, José Álvarez Junco va tornar a qüestionar la interpretació tradicional de la guerra de la Independència, que contraposa, segons un esquema binari típic del nacionalisme, un invasor francès que pretén sotmetre la península Ibèrica a un aixecament nacional i popular. La realitat, com s'ha sabut més tard, va ser ben diferent: per a López Tabar, per exemple, aquests esdeveniments reflecteixen més aviat l'acceleració d'un procés de descomposició social i política més proper a la guerra civil que a la unanimitat patriòtica. Sense entrar a discutir la naturalesa de les guerres napoleòniques, plurals i complexes, López Tabar ressalta que el conflicte va esdevenir ben aviat, ja des del 1808, la matriu d'un sentiment nacional incipient.

Igual que els setges de Saragossa, els tres setges de Girona van entrar ben aviat en la mitologia nacional i liberal. García Cárcel ha destacat a més el paper determinant que en general van tenir els setges en aquesta configuració: així, Girona s'associa sovint a Sagunt i a Numància, que, a l'altre extrem de la història nacional, responien en l'esperit dels contemporanis als esdeveniments de la guerra de la Independència. Només cal fixar-se en la immensa bibliografia dedicada als setges per adonar-se que al segle XIX Girona constituïa un potent nexa d'unió de Catalunya amb la nació espanyola liberal, contràriament a la llegenda del Bruc, per exemple.

Igual que els setges de Saragossa, els tres setges de Girona van entrar ben aviat en la mitologia nacional i liberal

Dels tres setges, se'n coneix principalment el tercer, que es va allargar set mesos, del 5 de maig al 10 de desembre de 1809. De fet, és difícil qualificar de setges les dues primeres accions imperials, però això no va ser obstacle perquè es fes una interpretació miraculosa de la victòria del 25 d'agost de 1808 contra el general Duhesme: la ciutat havia estat salvada per sant Narcís, que fou proclamat generalíssim de la plaça. Així, els combats del 25 d'agost van reactivar una lectura providencialista que enfonsava les arrels en el miracle de les mosques ocorregut el 1285. Com se sap, els sermons van ser decisius a l'hora de galvanitzar la defensa i interpretar els esdeveniments en aquest sentit: Manuel Cúndaro, lector de teologia sagrada al convent dels franciscans de Girona; el pare Gaspar, religiós i missioner caputxí originari de Barcelona, i Tomàs Serra en van ser els principals artesans. Van desenvolupar el tema de la croada al cor mateix de la mitologia dels setges.

En el transcurs del tercer setge, l'anomenada de Girona, immersa en combats ferotges i patiments immensos, s'incre-

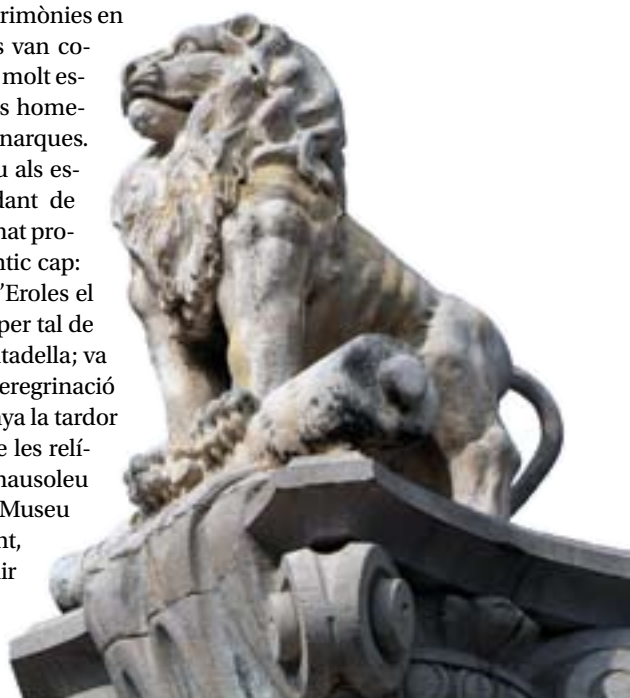
>> A dalt, Girona, 1809,
oli de Pere Bech (1959).

A sota, monument als
herois de 1808-1809,
de Joan Oliver (1915).

mentava dia a dia. Quan el 10 desembre de 1809 la ciutat va capitular, Antonio de Veri, representant de Ferran VII al Principat, va prendre mesures per honorar la figura d'Álvarez de Castro, que es va sobreposar a la de sant Narcís, més tradicional. El 14 setembre de 1810, les Corts van crear la creu militar del setge i van concedir a la ciutat el títol d'*excelentísima*. Van ordenar que s'erigís en una plaça de Girona un monument a la memòria del general, però no es va arribar a fer mai. El nom d'Álvarez de Castro es va inscriure a l'hemicicle de les Corts, i els habitants foren elevats al rang de noblesa personal. Immediatament després de ser alliberada, el 14 de març de 1814, Girona va rebre la visita de Ferran VII. Al principi, doncs, la memòria del setge oscil·là entre un culte heroic, el reconeixement del sacrifici d'una col·lectivitat anònima, i un culte religiós, consagrat a sant Narcís. Segons Géal, aquesta indeterminació entre homenatge individual i homenatge col·lectiu, entre culte cívic i culte religiós, és típica dels primers anys de la commemoració de la guerra de la Independència.

Les primeres narracions sobre els setges

A partir de 1815, la commemoració va prendre un caire modern quan les cerimònies en memòria d'Álvarez de Castro es van començar a escenificar de manera molt espectacular, segons el model dels homenatges fúnebres oferts als monarques. Aquesta notable evolució es deu als esforços de Francesc Satué, ajudant de camp d'Álvarez de Castro i obstinat promotor de la memòria del seu antic cap: fou ell qui va obtenir del baró d'Eroles el permís per exhumar el cadàver per tal de col·locar-lo a la capella de la ciutadella; va convèncer el rei d'organitzar la peregrinació del cos de l'heroi per tot Catalunya la tardor de 1815, fins que el 30 d'octubre les relíquies es van dipositar en un mausoleu de fusta, actualment exposat al Museu d'Història de Girona; i finalment, també va ser ell qui va persuadir Castaños de condicionar el calbós on havia mort Álvarez, a la fortificació de Sant Ferran de Figueres. Satué mantingué

>> A la dreta, *Inmortal 1809*, oli d'Eduard Vila Fàbrega (1959). A sota, cartell del 150è aniversari (1959).

© MUSEU D'ART DE GIRONA

viva la llegenda de l'enverinament d'Álvarez, la qual cosa contribuï enormement a l'èxit popular del seu culte. A partir de 1817, l'aniversari es va fixar en el 5 de novembre i el seu èxit no va davallar fins al final del Trienni Liberal. També va ser en aquesta època que aparegueren les primeres narracions sobre els setges: la de Cúndaro en 1818, de sensibilitat tradicionalista i clerical, i la de Miguel de Haro en 1820, de to liberal. Aquesta darrera inspirà en gran mesura el relat de la guerra que va fer el comte de Toreno el 1835. L'interès d'aquests dos monuments literaris rau en el fet que constitueixen les primeres síntesis de la història del setge realitzades a partir dels nombrosos documents, manuscrits i testimonis que els autors tenien a l'abast en aquell moment.

El 1823, durant la intervenció dels Cent Mil Fills de Sant Lluís, el general Moncey, que ocupà Catalunya, va destruir la placa que recordava al castell de Figueres la llarga agonia del *Lleó de Girona*. Sense interrompre's del tot, la commemoració va entrar en una espècie de letargia. Demange va trobar una explicació a la manca d'interès de l'absolutisme restaurat en els mites de la resistència antifrancesa durant la guerra de la Independència: segons l'historiador, Ferran VII es negava a reavivar els mites populars que poguessin qüestionar els fonaments del seu poder. El 1834, la regenta es va limitar a

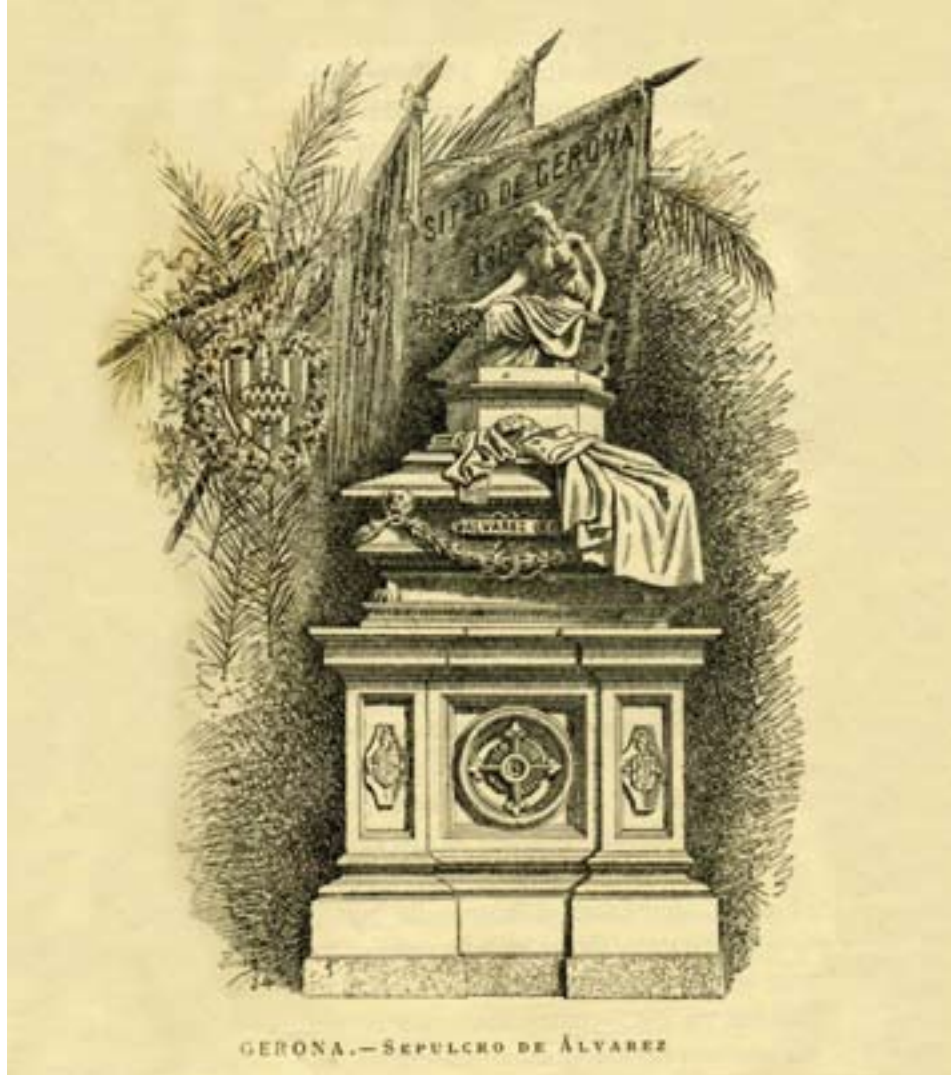
atorgar al cos municipal el títol més excepcional amb què podia honorar-lo, i a concedir la noblesa personal als defensors de Girona. No va ser fins a la dècada de 1840 que el culte a Álvarez de Castro es va revifar una mica, a l'època en què Madrid acabava de celebrar el trasllat de les cendres de Daoiz i Velarde. D'altra banda, el 1840 l'homenatge municipal prengué la forma definitiva que encara conserva actualment. Aquesta recuperació de l'interès va permetre fixar els tòpics que lliguen des d'aleshores l'esdeveniment gironí amb la història nacional: la resistència de Girona, com la de Saragossa, seria així l'eco modern dels setges de Numància i de Sagunt, prova del caràcter indomable del poble espanyol. A més, la figura d'Álvarez de Castro cristal·litzava la memòria de l'esdeveniment. Finalment, cal recordar que va ser en aquesta època que la denominació *guerra de la Independència* es va imposar en la tradició historiogràfica liberal.

Els últims deu veterans

A partir de l'aparició, el 1853, de l'obra de Narcís Blanch *Gerona histórico-monumental*, el flux literari ja no es va estroncar mai més. Durant la dècada de 1860 es va produir un increment espectacular del nombre d'escrits sobre els setges, a l'empara de la Renaixença: el 1861, l'obra d'Adolf Blanch; el 1863, les de Juan Díaz de Baeza i Víctor Balaguer;

>> *Oració fúnebre de Mn. Jaume Collell (1899).*

>> *Dibuix a la ploma de Pascó (1884).*

el 1868, el llibre de Lluís Cutchet... Ubicades dins la tradició liberal, aquestes obres presenten els habitants de Girona més com a ciutadans-soldats al servei de la nació que no pas com a defensors de la religió. Aquesta lectura nacionalista és tanmateix regionalista, en el sentit que, segons aquests autors, fou en la seva història particular que la província va trobar l'energia necessària per rebel·lar-se. Es constata així com la sensibilitat de la Renaixença alimentà un patriotisme espanyol profundament arrelat en la realitat local però que reforçava *in fine* la cohesió nacional.

Aquestes iniciatives literàries van conduir a l'elaboració d'un primer projecte monumental el 1857, i d'un segon el 1864, per iniciativa de Pedro Esteban Herrera, governador civil de Girona. Aquell mateix any es va edificar al cementiri un petit panteó que acollia les despulles dels veterans de 1809. Pel maig de 1864, l'Ajuntament va aplegar els documents de Blas de Fournás, que havia signat la capitulació; es constituïa així el primer nucli per a una memòria arxivística de la guerra. El 1868, el consistori va encarregar a un fotògraf parisenc que reproduís un gravat que, segons el testimoni dels veterans, semblava d'Álvarez de Castro. Finalment, es va fer un clixé dels deu darrers veterans encara vius. Així doncs, va ser mentre desapareixien els darrers testimonis de la

guerra que va emergir la voluntat d'aixecar un monument. El 1869, seixantè aniversari del setge, la subscripció per a un monument dedicat a Álvarez de Castro va reunir prop de 5.000 escuts; la primera pedra del nou mausoleu es va posar el 14 d'octubre de 1871, arran de la visita del nou sobirà Amadeu I. El 5 de novembre de 1869, la cerimònia del trasllat de les cendres d'Álvarez de Castro va ser particularment esplèndida. Mentre que la Corona restà insensible a l'esforç financer de l'Ajuntament gironí, els cercles militars locals es mobilitzaren eficaçment, la qual cosa tendeix a demostrar que l'Exèrcit va exercir un paper capdavanter en la política de nacionalització, com també ho van fer, a més petita escala, els escalons inferiors de l'aparell de l'Estat: Govern Civil, bisbat, i fins i tot ministeris, administració de duanes, ponts i camins, diputacions, centres d'ensenyament i moltíssims ajuntaments, sobretot catalans. Així, amb el Sexenni s'inicià una puixança sense precedents que no es va aturar sota la Restauració.

Durant la Restauració, els militars van continuar tenint un paper actiu en l'exaltació de la figura d'Álvarez de Castro

Ubicades dins la tradició liberal, aquestes obres presenten els habitants de Girona més com a **ciutadans-soldats** al servei de la nació que no pas com a defensors de la religió

La Revista de Gerona i els setges

El 1875, la Restauració inaugurà el moment d'apogeu de la commemoració gironina. Aquest període s'encetà pròpiament amb l'aparició de *Gerona*, de Pérez Galdós. L'escriptor va popularitzar enormement les proeses del setge de 1809, així com la figura d'Álvarez de Castro: el final de la novel·la descriu el viacrucis que aquest va patir fins a l'enverinament. De fet, l'obra de Galdós forma part d'una producció literària considerable, sovint mediocre. Particularment pel que fa al teatre, l'èxit de les obres patriòtiques va ser immens, com palesa, per exemple, *El sitio de Gerona*, de Josep Molgosa Valls (1879). Igualment, a partir de 1876 la *Revista de Gerona* va publicar innumbrables composicions, assaigs i evocacions entorn dels setges de 1808-1809. Aquesta producció escrita en castellà reflecteix fidelment la passió espanyolista de les elits gironines, i de les catalanes en general, de final del segle XIX.

>> Número extraordinari de la Revista de Gerona (maig de 1880).

No és gens sorprenent que la *Revista* fos el motor d'un nou projecte monumental a partir de 1876. En aquesta ocasió, l'Església hi va tenir un paper notable; sembla que els cercles ultraconservadors lligats a la Restauració monàrquica i catòlica s'esforçaven a capitalitzar la memòria de 1809. Així mateix, els militars van continuar tenint un paper actiu en l'exaltació de la figura d'Álvarez de Castro. Entre el 1880, any de la inauguració del nou mausoleu de marbre a la capella de Sant Narcís, i el 1894, en què es va inaugurar una estàtua pública a la plaça de la Independència, la identificació entre el general i Girona fou total. A partir d'aquesta darrera inauguració, la militarització del culte a

Álvarez de Castro va anar en augment. D'altra banda, els militars van promoure també altres monuments, com el monòlit que actualment es troba al castell de Figueres o la columna del *Lleó de Girona*, inaugurada el 1909 al baluard de Sant Francesc. El 1894, la presència del general Weyler, capità general de Catalunya, va donar a l'esdeveniment una dimensió nacional. Sembla que el ritual del 5 de novembre va patir en aquesta època algunes modificacions: es va reinstaurar el seguici tradicional que aplegava les autoritats civils i militars, escortades per un regiment de la plaça arborant la bandera d'Ultònia, com els anys 1840-43. Les tropes prengueren el costum de desfil·lar, després de la missa d'aniversari, davant el retrat d'Álvarez de Castro penjat al balcó principal de l'ajuntament. Així mateix, la dècada de 1890 va veure com es multiplicaven les obres hagiogràfiques sobre Álvarez de Castro, obres que tenien en comú el fet d'estar redactades generalment per oficials de l'exèrcit espanyol i de professar valors absolutament reaccionaris. En seria un bon exemple la conferència que José Gómez de Arteche pronuncià el 9 de maig de 1880 davant els acadèmics de la Real Academia de la Historia.

La revisió i la crisi del mite

Fou paradoxalment durant aquesta darrera dècada del segle, particularment fecunda en esdeveniments commemoratius, que arribà el cant del cigne de la memòria de 1809. D'una banda, Antoni de Bofarull, en la seva famosa *Historia crítica de la guerra de Independencia en Cataluña*, apareguda el 1886, es va proposar revisitar els mites de la guerra de la Independència i va posar en dubte, per exemple, la tesi de l'enverinament d'Álvarez de Castro. La història crítica va fer aleshores un gir que l'allunyà definitivament dels cànons llegendaris dels setges de Girona. D'altra banda, el regionalisme catalanista responsabilitzava el poder central –«venut a Bonaparte», segons paraules de Josep Pella i Forgas– del fracàs de la resistència gironina. El catalanisme puixant qüestionava el mite de Girona contra uns cercles militars cada vegada més aferrats a una lectura espanyolista. Jaume Collrell, per exemple, escrigué arran de la visita de l'Orfeo Català a Girona el 5 de novembre de 1899: «En la guerra de la independencia, los españoles lucharon ante la insignia extranjera, y entonces fue cuando se manifestó más unánime la unidad de España, pero alimentada por el espíritu regional, porque cada región luchó de por sí y en defensa propia, pero no del Rey que estaba en el extranjero, ni del gobierno que no existía, y sin recibir ningún auxilio del poder central».

Cal dir que a Girona aquest conflicte d'interpretació s'afegí al problema de l'extensió de la ciutat en detriment dels recintes de propietat militar. La polèmica va fer estralls, i el consistori va topar amb un front de rebuig representat principalment per l'Exèrcit, el qual, com s'ha vist, tendia a proclamar-se guardià de la memòria de 1809. El catalanisme, per la seva banda, expressava perfectament el sentiment popular que calia modernitzar la ciutat. Per a l'Exèrcit, aquesta opció era una prova addicional de l'antiespanyolisme forassenyat del nacionalisme català.

En aquest context de tensió s'acostava el centenari dels setges de 1808-1809. La Corona refusà de finançar els projectes de celebració i el governador civil de Girona no va tenir altre remei que ratificar la dissolució de la comissió executiva i liquidar els beneficis de la subscripció que s'havia engegat. Mentre a la capital aragonesa li foren concedits 2,5 milions de pessetes, Girona va veure com li denegaven les 250.000 que demanava! Els edils gironins, revoltats per una decisió injusta que menystenia el sacrifici dels seus avantpassats, s'aliaren amb altres consistoris per reclamar igualtat de tracte, però fou en va. La idea de Fomento de la Industria, Comercio y Propiedad de Gerona de convocar una exposició industrial també es va abandonar. Girona va fer el cor fort i va acollir la infanta Maria Teresa per celebrar la fi del primer setge, el juny de 1908. Segons José Roca, però, «no fue a la altura de la memorable jornada». Contràriament, els militars multiplicaven les iniciatives: conferències, visita dels

cadets a la tomba d'Álvarez de Castro, cerimònies patriòtiques, com la que commemorava el Gran Dia, el 19 de setembre... El suport de l'Església, que feia una lectura clarament antiliberal dels esdeveniments, va ser indefectible: en el sermó «Honor y patriotismo», pronunciat el 5 de novembre 1909, Frederic Dalmau i Gratacós, professor del seminari de Girona, defensava que el concepte de l'honor militar d'Álvarez de Castro havia estat «esencialmente religioso y cristiano».

És evident, doncs, que el centenari no va servir per suscitar cap consens memorial, i de fet semblava que la visió catalanista de la història podia fer perillar la memòria de 1809. Cal remarcar que l'aniversari de la guerra de la Independència va ser controvertit a tot Catalunya, tret de Manresa, on el Bruc, que sempre havia estat interpretat des d'una òptica carlista, va ser fàcilment recuperat pel catalanisme conservador d'inspiració vigatana. D'altra banda, hi va haver diverses temptatives de recuperació dels setges de Girona per part dels nuclis tradicionalistes. Així, les tensions entre espanyolisme i tradicionalisme van acabar abocant el centenari del 1809 a una certa cacofonia simbòlica. I és per això que Girona va caure en una mena d'oblit que contrastava amb el vigor de la memòria dels setges de Saragossa el 1808. En el pla local, l'objectiu principal del centenari residia en defi-

>> *Làpida dels artillers encastada a la paret al baluard de Sant Francesc, amb un relleu de J. Campeny (1909).*

Antoni de Bofarull es va proposar revisitar els mites de la guerra de la Independència

>> *Supervivents de la guerra del Francès a Girona (1864).*

nitiva en la recuperació, en nom del sacrifici de 1809, de les muralles i les fortificacions, l'espai de les quals ocupava una part considerable del sòl municipal: el seu desmantellament i la seva venda posterior oferien a la ciutat perspectives immenses. El Ministeri de la Guerra només hi transigí a canvi d'one-roses concessions: la ciutat es va haver de comprometre a construir una nova caserna, a cedir l'antic edifici de la Universitat i a fer-se càrrec d'importants indemnitzacions financeres. El 22 de gener de 1910, centenari de la mort de l'heroi, la cerimònia «cívico-militar» va ser presidida pel capità general de Catalunya, el general Weyler. El centenari es va clausurar, doncs, amb notables ostentacions militaristes, destinades a conèixer un futur brillant en el transcurs del segle xx.

El declivi d'unes cerimònies

Al principi del segle xx Catalunya va entrar decididament en l'era de la política de masses, un món on l'heroi ja no tenia cabuda, i el culte a Álvarez de Castro anava perdent lluentor dia a dia. La societat gironina, que s'estava democratitzant ràpidament, va cercar noves referències simbòliques més adaptades a la revolució política en curs. La dècada de 1910, per tant, va obrir la porta a una atenció renovada pels combatents anònims i pels episodis si no gloriosos sí almenys coratjosos de 1809. La

glorificació d'Álvarez de Castro havia entrat en decadència, i el públic semblava més sensible a dos petits i discrets monuments: l'un, la creu votiva que la Junta del Cementiri inaugurà el 8 novembre de 1809 sobre la fossa comuna dels defensors de Girona, i l'altre, dedicat a les heroïnes del setge de 1809, en particular a les que formaren la famosa Companyia de Santa Bàrbara. Aquest darrer va ser inaugurat amb gran pompa per Alfons XIII el 4 de juny de 1925. Al cap d'un segle, Girona tenia no menys de cinc monuments als setges de 1809. Aquest esforç no havia estat mai secundat per l'Estat, tret de l'interès mostrat per Amadeu I. Així, un esdeveniment que tots els comentaristes presentaven com un dels més heroics de la guerra de la Independència no havia mobilitzat ni l'erari públic ni l'assistència d'altres autoritats que no fossin les locals. I paradoxalment, després de la cruel incompareixença del cap d'Estat durant el centenari, fou per inaugurar un monument irrellevant, el 1925, que Girona rebé finalment el reconeixement que esperava des de feia més d'un segle. La minsa presència de la família reial a Girona demostra que el culte als herois de 1809, encara que simbòlicament carregat d'un fort ressò nacional, va ser sempre una commemoració local.

El 1911 Girona passà a mans dels regionalistes, que no tenien gaire interès a honorar la guerra de la Independència. Quan l'agitació social s'intensificà, a partir de 1916, l'Exèrcit va jugar el seu tradicional paper repressiu contra les vagues, i la premsa reflectí la desafecció creixent de l'opinió pública davant la molesta presència militar. El divorci entre la població i l'Exèrcit comportà el ràpid declivi de les cerimònies del 5 de novembre. Vista la situació, el bisbat va intentar passar a l'ofensiva iniciant una croada a favor del culte i es convertí decididament en un dels principals motors de la commemoració al segle xx.

Durant la dècada de 1920, la guerra de la Independència només va aparèixer a la premsa en forma de ressenyes crítiques d'obres històriques i d'evocacions d'episodis dels setges, sempre apuntalades per estudis científics de les fonts. En contraposició a aquests esforços per establir la veritat dels fets, la dictadura militar de Primo de Rivera desplegà enormes esforços per revitalitzar el sentiment patriòtic del culte als herois de la guerra. Al mateix temps, la caiguda de la monarquia va comportar, aquí i arreu, un reflux massiu d'aquest culte. La rambla Álvarez de Castro va ser rebatejada com a rambla de la Llibertat el maig de 1930. L'Ajuntament repu-

blíca refusà de participar tant financerament com físicament en el tradicional aniversari del 5 de novembre. Com al principi de segle, el catalanisme progressista dels anys 30 no sabia què fer amb la guerra de la Independència, ja que el patriotisme recelós inherent al conflicte semblava demostrar l'arrelament del nacionalisme espanyol a Girona. El 1935, l'adquisició per part del consistori de la Casa Pastor –on havia residit Álvarez de Castro durant el setge de 1809– amb la intenció de fer-ne un museu coronava un nou enfocament dels esdeveniments de 1809: el passat es patrimonialitzava, la qual cosa comportava un distanciament desapassionat i despolititzat de la guerra de la Independència.

El mite dels setges i la Guerra Civil

La Guerra Civil va constituir, des d'aquest punt de vista, un gir inesperat: en efecte, va revigoritzar el valor polític de la guerra de la Independència en la mesura en què cada bàndol va interpretar el conflicte com una lluita contra un invasor estranger. El juliol de 1937, el general Miaja va declarar: «si al principio fue una guerra civil, hoy es de independencia». Aquell mateix any, els franquistes havien restablert la festa nacional del Dos de Maig. No és gens sorprenent, doncs, que a partir del mes d'agost de 1939, en una ciutat totalment desproveïda, l'Ajuntament consagrés una part del seu magre pressupost a realçar i condicionar l'estàtua del general a la plaça de la Independència. El 5 de novembre de 1939, l'aniversari d'Álvarez de Castro recuperà tota la sumptuositat per celebrar la «nueva Guerra de la Independencia, la que acabamos de librar contra el vandálico monstruo moscovita». En el nou calendari litúrgic imposat per la dictadura, el mes de novembre culminava literalment a Girona amb l'aniversari del 5 de novembre, la celebració del *Día de los Caídos* i el dia de Tots Sants (dia dels Difunts), «conmemoraciones todas de un hondo contenido español y cristiano». A Girona, el primer franquisme va esmerçar una energia considerable a vincular entre si commemoracions que fins llavors havien romàs majoritàriament autònomes: per exemple, el *Día de los Caídos* va ser excepcionalment reculat uns quants dies per tal que coincidís amb l'aniversari del 5 de novembre (a la resta d'Espanya se celebra el 29 d'octubre). Cada Dos de Maig tenia lloc una desfilada militar a la plaça de la Independència, la qual cosa permetia unir les festivitats nacionals i el culte a l'heroi local.

El 1942, a continuació de la missa tradicional a la capella de Sant Narcís amb la presència d'autoritats civils i militars, un seguici es va dirigir cap a la plaça de Correus, on

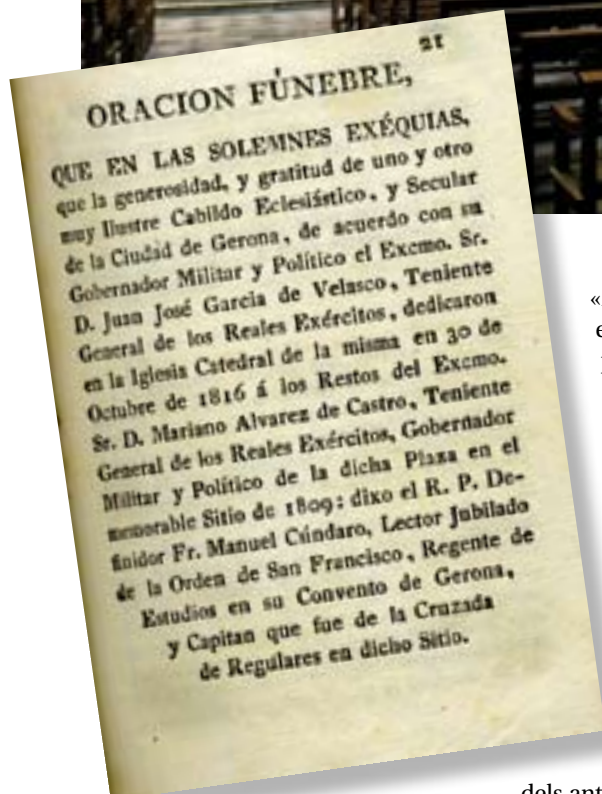
AJUNTAMENT DE GIRONA / MUSEU D'HISTÒRIA DE LA CIUTAT

Les tensions entre espanyolisme i tradicionalisme van acabar abocant el centenari del 1809 a una certa **cacofonia simbòlica**

s'erigia la creu als *Caídos*. Després de baixar per la rambla ja rebatejada com *del Generalísimo* la comitiva arribà a la plaça de la Independència i diposità algunes corones al peu de l'estàtua d'Álvarez de Castro. Els actes els presidia el Frente de Juventudes, una de les centúries del qual havia estat batejada, el maig d'aquell mateix any, amb el nom de l'heroi gironí. La commemoració tenia, doncs, dos vessants: el sermó de la capella de Sant Narcís es complementava amb el discurs del cap provincial del Movimiento a la plaça de Correus. La jornada va finalitzar amb una ofrena de roses vermelles al peu de la creu votiva del cementiri. Així es mantien en actius quatre dels cinc monuments que hi havia a Girona.

En un discurs pronunciat per aquells anys, Giménez Caballero va revelar la clau d'aquesta passió commemorativa: Girona era l'avantguarda d'Espanya enfront de tota mena d'invasions. Segons A. Pastor, Girona era una «Toledo catalana». El franquisme no va dubtar gens a traçar un agosarat paral·lelisme entre la figura d'Álvarez de Castro, relativament oblidada, i la de Franco. Segons Ortega, cap provincial del Movimiento, Álvarez de Castro era «uno de los más grandes caudillos que ha conocido la Historia Universal». El desembre de 1946, el governador civil proclamava davant d'una multitud entusiasta el suport indefectible de Girona cap al seu *Caudillo*:

>> El primer mausoleu d'Álvarez de Castro.

>> Oració fúnebre de fra Manuel Cúndaro (1816).

«A Franco, Gerona le puede decir, como se lo dijo personalmente hace cinco años: “Álvarez de Castro nos mandó y obedecimos escribiendo una página gloriosa en la Historia de España” (voces de *Volveremos a escribir otra*). Manda tú ahora porque estamos irrevocablemente decididos a obedecerte, porque eres el primero y el mejor de los españoles [...]».

Així, la identificació dels antics gironins amb Álvarez de Castro el 1809 prefigurava la dels contemporanis amb Franco. L'historiador Joaquim Pla i Cargol escriví en una biografia del llegendari heroi, apareguda el 1946, aquestes sig-

nificatives línies: «Ciertas influencias de pacifismo romántico habían pretendido agrisar un poco, en los últimos años del siglo pasado y en el primer tercio del actual, la gesta de los defensores de Gerona en 1809 y la fuerte personalidad de su egregio gobernador. [...] A nuestros ojos de hoy, las viejas gestas de la Guerra de la Independencia: Zaragoza, el Dos de Mayo, Gerona, Bailén, el Bruch, etc., han cobrado renovados prestigios y han vuelto a ser fervientes hechos demostrativos de la positiva fuerza racial española, que alienta a través de los siglos y de las diversas vicisitudes pasadas».

El franquisme enarborava la guerra de la Independència com a estendard d'una nova història d'Espanya, com una prefiguració del renaixement catòlic i nacional que havia viscut el país el 1936. Aquest ressorgiment inesperat de la memòria de 1809 culminà el 1959, 150è aniversari del tercer setge. Però el culte a la guerra de la Independència lluí la seva darrera flamarada. En efecte, Espanya estava experimentant profunds trastorns econòmics i socials que amenaçaven l'edifici ideològic i commemoratiu elaborat pel primer franquisme. Certament, la premsa franquista s'esforçava encara a extreure lliçons d'un esdeveniment que saludava la lliure sobirania d'Espanya, la seva unitat i la seva grandesa. Tanmateix, calia reconèixer que el

Progressivament, la memòria dels herois de 1809 es va anar despolititzant i el record de la guerra de la Independència es refredà

paral·lelisme entre la guerra de la Independència i la guerra de *liberación* de 1936-1939 s'acabava allà: així com la primera havia portat guerres civils i desunions, la segona havia conduït a «25 anys de pau». Així, el mite de Girona va ser útil al franquisme mentre el règim basava la seva legitimitat en la victòria de 1939, però el 1960, en què ho feia en la pau i la prosperitat econòmica, el mite de Girona es va devaluar.

Progressivament, la memòria dels herois de 1809 es va anar despolititzant i el record de la guerra de la Independència es refredà. Tornava a traslluir la memòria patrimonial que havia nascut durant la dècada de 1920: el 1950, l'Ajuntament reprenqué el projecte de constitució d'un centre arxivístic i d'un museu dels setges a la Casa Pastor. A partir de 1954, els articles referents a la guerra de la Independència tornaren a ser històrics i informatius, i es dedicaren a proporcionar llum sobre episodis concrets o personatges que havien caigut en l'oblit. La gesta militar passà a un segon pla en benefici d'un nou interès per la vida quotidiana dels habitants durant el setge. La figura d'Álvarez de Castro es va resituar dins uns paràmetres més ajustats, que ja no impedien considerar també la història d'altres personatges històrics com Fournás, Mendoza, Bolívar o Llauder.

Figueres guanya Girona

Per totes aquestes raons, el 150è aniversari de 1958-1959 no va tenir el ressò polític d'antany. Les activitats, de caire sobretot cultural, van tenir molt d'èxit, però sense que se'n tragués un profit polític clar. El calendari commemoratiu es concentrà principalment al voltant del 6 de novembre, ja que les cerimònies del mes de maig havien caigut en desús. També va reaparèixer el record del «Gran Dia», el 19 de setembre, un culte més popular que relegava a un segon pla la dimensió nacional sobre la qual havia insistit el primer franquisme. L'escenificació dels homenatges era menys marcial: la premsa parlava d'«actos ciudadano-patrióticos», i no de «cortejos cívico-religiosos» o «cívico-militares» com els anys 40. Paral·lelament, el record dels herois de 1809 es convertia en un patrimoni més exclusivament militar, com ho havia estat a partir de la dècada de 1890. Per a l'Exèrcit, Álvarez de Castro era l'encarnació d'una elit nacional molt conscient dels interessos de la nació. La *Revista de Gerona* va resumir el sentit d'aquests actes: «La lección dada por nuestros antepasados se basa en la fecundidad de las conductas cuando cuentan con un ideal, un caudillo y un pueblo».

>> A l'esquerra i a dalt, el sepulcre definitiu d'Álvarez, a la capella de Sant Narcís de l'església de Sant Feliu de Girona.

>> Tambor dels setges que s'exhibeix en el Museu d'Història de la Ciutat de Girona.

>> El general Camilo Alonso Vega en els actes del 150è aniversari dels setges (1958).

S'assistí, doncs, a una doble evolució: les autoritats militars preferien concentrar els esforços commemoratius a la ciutadella de Figueres, i abandonaren l'espai de Girona, el qual, cedit a les Fires de Sant Narcís, adquirí un accentuat caràcter festiu i apolític. Cal recordar que Girona s'imposava aleshores com la capital del turisme de la Costa Brava. La premsa parlava amb humor d'aquesta nova invasió francesa que reconqueria Espanya pacíficament: «Una riada de franceses que no tienen que ver con aquellos que hicieron

héroe y mártir a Álvarez y jalaron la historia de la ciudad con episodios bélicos de envergadura». De fet, el turisme reforçava la relació patrimonial dels gironins amb els vestigis de 1809.

Els anys 60 no quedava gaire res del fast de les cerimònies dels anys 40: el Dos de Maig havia desaparegut, per dir-ho d'alguna manera, del calendari polític, i l'homenatge del 5 de novembre havia esdevingut una curiositat d'una altra època, un element pintoresc dins l'Espanya moderna. El 1972 la missa es replegà per primer cop a la petita capella de Sant Narcís. El 1974 ja no hi hagué sermó, i el públic només estava compost de «numerosos sacerdots». La decadència de la memòria dels setges de 1808-1809 s'accelerà encara més al llarg de la dècada dels 70. L'únic homenatge d'importància va tenir lloc el 4 de febrer de 1971: es tractava de condecorar la bandera nacional del famós regiment d'Ultònia amb la medalla de la ciutat. Però l'afecte manifestat a la venerable ensenya era més d'ordre sentimental que no pas polític. Realment, Álvarez de Castro havia desaparegut de la memòria gironina. La transició democràtica recobrí amb un públic vel un record massa marcat pel franquisme: a partir de 1978, el seguici del 6 de novembre va desaparèixer i a la missa només hi assistien les autoritats i «una nutrida comisión de las Fuerzas Armadas». El 1979, l'Ajuntament democràtic de Figueres va retirar el nom d'Álvarez de Castro del carrer que l'havia dut fins llavors. A Girona, la revisió i catalanització del registre de carrers també va estar a punt de fer saltar el nom del general.

Una vaga lliçó de civisme

En vigílies de la commemoració del bicentinari dels setges de Girona, preguntar-se què en queda avui dia dels herois de 1808-1809 pot semblar xocant. Tanmateix, Álvarez de Castro només és una pàl·lida figura pintoresca al servei de la construcció de la identitat gironina. Actualment els monuments i els vestigis de la guerra de la Independència –i probablement Girona n'és la ciutat més saturada d'Espanya– són una singularitat que no interessa gens als turistes i amb prou feines als gironins. Tenint en compte la impressionant instrumentalització de què va ser objecte la memòria dels setges durant el franquisme, no és d'estranyar que en l'era democràtica engavanyin uns records dels quals es pot extreure poca cosa més que una vaga lliçó de civisme local.

Aquestes indecisions reflecteixen també les transformacions de fons de la memòria i de les maneres de commemorar. La memòria dels setges ha esdevingut més patrimonial, i per tant més indiferent a les polèmiques polítiques: els esdeveniments de 1809 ja només són un folklore llunyà que alimenta un sentiment confús de singularitat gironina. Amb tot, la història d'aquesta commemoració palesa la seva sorprenent flexibilitat: tot i els seus alts i baixos, no s'ha extingit mai del tot en 200 anys. Probablement és la més constant i més

antiga de totes les commemoracions catalanes. A més, pel fet de ser local no va pas ser menys nacional. Entre 1880 i 1894 primer, i entre 1939 i 1959 després, el record dels herois de 1809 s'integrà perfectament en el relat llegendari del nacionalisme espanyol. En aquest sentit, no és cap disbarat entendre aquest culte com un record d'Espanya a Catalunya.

Però a la fi del segle el mite gironí torna a estar en perill de mort davant del corpus mitològic del nacionalisme català. Mentre que a pertot arreu se celebrava el centenari de la guerra de la Independència, les dictadures militars del segle xx van intentar revifar la flama del record, perquè l'oblit dels fets dels setges assenyalava Girona com a terra a reconquerir per l'espanyolisme ultratratat. Incòmoda amb un record que identificava amb la dictadura, la transició democràtica va deixar que es diluís altre cop la memòria dels fets de 1808-1809. Els atzars de la història de la memòria de Girona als segles xix i xx són representatius de les ambigüitats de la problemàtica pertinença dels catalans a la nacionalitat espanyola. Des d'aquest punt de vista, el destí dels setges de Girona difereix enormement del dels setges de Saragossa.

Stéphane Michonneau.
Universitat de Poitiers

>> Funció civicoreligiosa en memòria de les víctimes del setges i dels caïdos de la Guerra Civil.